

Л.М. Хиженяк,
д. соц.н., проф. кафедри соціальної
і гуманітарної політики ХарРІ НАДУ

ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Розкрито особливості державної освітньої політики в умовах глобалізації. Запропоновано критерії оптимальної моделі державної освітньої політики: доступність вищої освіти; справедливість розподілу освітніх можливостей у суспільстві; конкурентоспроможність закладів освіти.

Ключові слова: державна освітня політика, інформаційне суспільство, університетська освіта

Пошуки оптимальної моделі державної освітньої політики актуалізуються під впливом трансформаційних процесів та інтеграції у сфері вищої освіти, яка характеризує розвиток як західних країн, так і України з кінця ХХ ст. У руслі поглиблення інтеграційних процесів і розвитку міжнародного розподілу праці стає нагальним проведення країнами спільної освітньої політики, пристосування національних систем підготовки кадрів до кардинально змінених умов світового ринку, до існуючої в його найбільш динамічних сегментах професійно-кваліфікаційної структури робочої сили. Усе частіше використовується поняття “глобальний ринок освітніх послуг” як якісно новий процес, що проявляється в розвитку міжнародних зв’язків у сфері підготовки кадрів. Глобалізація освіти відбувається нерівномірно: наразі лідирують у цій царині США, які контролюють третину міжнародного ринку освітніх послуг, за ними йдуть Великобританія – 13 %, Німеччина – 10, Франція – 9 %. За оцінками експертів, обсяг ринку освітніх послуг у 2005 р. сягнув 90 млрд дол., і конкуренція далі зростатиме [1, с. 62].

Процеси реформування освіти в Україні відбуваються суперечливо, зберігається контроль державних інституцій над багатьма сферами вищої (університетської) освіти, а університетська автономія наразі в багатьох випадках існує лише формально. Вищі навчальні заклади функціонують у системі відносин “державна – університет – студенти” і одночасно змушені

реагувати на вплив інших акторів, які активно визначають умови діяльності та, власне, існування освітньої організації з урахуванням вимог ринкової економіки. У цьому руслі слід відмітити такі процеси: демократизація університетського життя; комерціалізація університетів в Україні як державних організацій; трансформація відносин з державою та поява нових суб'єктів в університетському полі. Наразі ж “структура підготовки фахівців вищої кваліфікації вочевидь не відповідає потребам ринку праці, що призводить до безробіття випускників вищих навчальних закладів і загрожує в майбутньому незбалансованістю якості пропозиції робочої сили попиту на неї” [2, с. 194]. Водночас інформаційне (постіндустріальне) суспільство не залишає привабливих шансів людині без вищої освіти.

Пошуки нової моделі державної освітньої політики зумовлені кризою освіти, що стало предметом наукових дискусій. Так, А. Грудзинський слушно зауважує, що криза сучасного університету полягає у протиріччі, яке загострилося в нових соціально-економічних умовах між його трьома основними функціями як соціального інституту: забезпеченням наукового розвитку (неможливістю фінансового забезпечення здійснення наукових досліджень), наданням можливості отримання освіти (у зв'язку з підвищенням попиту на вищу освіту) та забезпеченням регіонального розвитку (пошук балансу врахування як національної, так і глобальної перспективи розвитку) [3]. Експерти звертають також увагу на зміну підходів до управління освітньою організацією. Так, Ж. Серкіс вважає, що в умовах демократичних перетворень управління університетом має базуватися на нових підходах – організаційно-культурних [4, с. 148]. У системі вищої освіти в сучасних умовах відбуваються глибинні інституційні, структурні, функціональні зміни, проте важко передбачити, яку модель державної освітньої політики вважати оптимальною.

У цій статті маємо на меті визначити сутність та критерії оптимальної моделі державної освітньої політики в умовах глобалізації.

У сфері освіти відбуваються радикальні функціональні, структурні й організаційні зміни, в регулюванні яких значну роль відіграє державна освітня політика. Стосовно функцій соціального інституту освіти існує чимало різних класифікацій, але найчастіше виокремлюються такі функції: культурна (трансляція знань і культурних зразків), соціальна (участь у процесах соціалізації особистості), економічна або професійна (підготовка і перепідготовка кадрів, формування соціально-професійної структури суспільства), ідеологічна (виховання громадянина, лояльності до наявних інститутів, підтримка моральних норм), соціально-селективна (освіта є каналом соціальної мобільності й інструментом відтворення соціальної нерівності). Вважається, що систему загальної освіти переважно орієнтовано на соціальну і культурну функції, а систему професійної освіти – на економічну. Однак до традиційних завдань університету, таких як відтворення, збереження та передавання знань, додається завдання реагування на трансформаційні процеси в самій освіті, пов'язані з глобалізацією, на нові аспекти професіоналізації й соціалізації студентів. Університет перестає функціонувати в закритому просторі, за старою схемою відносин за рахунок тільки зовнішніх акторів (держава і студенти), він змушений відкриватися для навколишнього середовища і сформулювати нові принципи діяльності та управління – з урахуванням нової соціальної й економічної реальності.

Варто погодитися з думкою про те, що “система вищої освіти кожної країни, як і культура її народу, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорт, зв’язку, безпеки)” [5, с. 5-6].

Нині все частіше говорять про кризу університетів, останні підозрюють у тому, що вони не так витрачають суспільні кошти, навчають не так, виховують майбутніх фахівців не в тій системі норм і цінностей. Як вихід, пропонується університетам виступати самостійними гравцями на ринку освітніх послуг. За відсутності сталих, прогнозованих, упорядкованих відносин між інститутом освіти й інститутом ринку, інститутом держави й

інститутом освіти підготовка кадрів почала здійснюватися, виходячи не з потреб ринку, а з попиту на освітні послуги, котрий часто подає фальшиві сигнали і не є виразом дійсних потреб суспільства (окремих його сегментів). Розвиток ринку університетських послуг почав визначатися специфічними обставинами: психологічна невизначеність суспільства й населення щодо цього ринку; диспропорція в розміщенні населення й університетів по території країни; необхідність підвищення освітнього потенціалу на периферії; диференціація в доходах окремих груп населення.

Важко переоцінити роль державної освітньої політики в регулюванні попиту на освітні послуги. Загрози переходу університетів на принципи ринкової діяльності до кінця ще не вивчено. Але стратегії університетів як корпорацій іноді розраховано на популярність тих чи інших спеціальностей серед населення. Експерти ж наголошують на тому, що слід розвивати нову стратегію, яка має реагувати на стан сфери зайнятості й ринку праці, але при цьому не піддаватися ажіотажному соціальному замовленню. Невипадково експерти стверджують, що у сфері освіти і зайнятості все ще відсутній баланс зацікавлених сторін, що одна з них – університети – демонструє підвищену активність, реалізує свої корпоративні інтереси на тлі перекосів у сфері зайнятості, яка теж є сферою державного регулювання.

Виходячи зі змін у статусі й ролі освітніх організацій (насамперед, університетів) в умовах глобалізації, ми пропонуємо такі критерії оптимальної моделі державної освітньої політики:

1. Забезпечення доступності вищої освіти. Врешті-решт, університетська освіта в Україні реформується для того щоб стати доступною, а підготовлені фахівці – конкурентоспроможними на ринку праці й адаптованими до соціуму. Цьому сприяють процеси демократизації освітнього простору, багатоукладність і варіативність освіти, її регіоналізація та прагнення відповідати європейським стандартам, зокрема завдяки приєднанню до Болонського процесу [6, с. 19].

2. *Сприяння справедливості розподілу освітніх можливостей у суспільстві.* За визначеним критерієм, на думку експертів, більш привабливою виглядає модель освіти, прийнята в США, порівняно з тією, яка діє наразі у Франції, Німеччині, Італії. Освітні можливості більші в США, де панує “ковбойський капіталізм”, завдяки тому, що американська модель вимагає від людини активності й мобільності [7, с. 241 – 243]. Для України проблемною в цьому відношенні постає, на наш погляд, контрактна форма навчання, коли наявність коштів в абітурієнта підвищує його освітні можливості, а державна підтримка талановитої молоді залишається недостатньою.

3. *Підвищення конкурентоспроможності закладів освіти.* Державна освітня політика опікується, перш за все, якістю освіти, яка регулюється Державними стандартами вищої освіти. Але якою мірою ці стандарти відповідають вимогам глобального світу і як вони втілюються у практику? Відомо, що привабливий університет сьогодні – це конкурентоспроможний навчальний заклад, який надає якісні послуги. Проте готовність споживати освітні послуги не завжди відповідає сучасним вимогам і національній ментальності. Справедливими видаються нам слова про те, що “ми перехоплюємо неефективну з точки зору високих цілей розвитку людства західну систему споживання, і на нас тиснуть західні стандарти, які стосовно освіти в цілому слабкіші, ніж наші вчорашні” [8, с. 165]. На наш погляд, упровадження останнім часом компетентнісного підходу до системи вищої (університетської) освіти можна розглядати як крок, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українського університету. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання [9, с. 19]. У сучасному світі відмічається тенденція до розширення завдань закладів вищої освіти, у т.ч. університетів. Вічна функція вищої освіти – підготовка особистості, громадянина, фахівця до

життя. Однак конкурентна університетська освіта сприяє формуванню в студентів певних компетентностей, які їм знадобляться у сфері професійної діяльності, і державна освітня політика має бути спрямована на те, щоб ці компетентності підтримувалися тривалий час, зокрема через систему неперервної освіти.

Важливим фактором реалізації концепції неперервної освіти є нова політика у сфері вищої освіти, яка сформувалася в США та в Західній Європі в 70-ті рр. ХХ ст. Її сутність полягає в переході від вищої освіти для еліти до масових, більш гнучких форм, втіленням яких стали нові типи навчальних закладів, деякі з яких структурно входять до університетів. Наприклад, такими вважаються інститути скороченого навчання (ІСН); різні програми і курси, які різняться за соціальним складом учасників, змістом і кінцевими цілями навчального процесу (так звана диверсифікація вищої освіти). Для вступу в подібні заклади навіть не треба мати в деяких країнах свідоцтва про закінчення середньої освіти. Вважається, що стрімке зростання наприкінці ХХ ст. кількості студентів у США було значною мірою забезпечено завдяки розширенню мережі дворічних коледжів [1, с. 60].

Інтеграційні процеси у сфері університетської освіти посилені наразі глобалізацією, яка стала визначальним фактором розвитку постіндустріального світу. Про це свідчить таке: виникнення на базі новітніх інформаційних і комунікаційних технологій нових форм навчання й нових напрямків міжнародної освітньої діяльності; збільшення кількості дослідних центрів, котрі займаються актуальними проблемами підготовки кадрів і розробляють відповідні рекомендації; спроби розвинутих країн проводити узгоджену політику, і навіть розробляти єдину стратегію в галузі освіти, у тому числі університетської.

Університетська освіта визнається важливим елементом і ресурсом інформаційного суспільства. Але освіту умовно поділяють на три види: реальна освіта (та, яка існує сьогодні у світі), заявлена освіта (та, яка має прийти на зміну реальній найближчими роками: для України це освіта, яка

модернізується і яка передбачена в результаті приєднання до Болонського процесу), потенційна освіта (та, яка прийде через 5 – 10 років і яка буде визначатися новими характеристиками – змістовного, формального, соціального, індивідуально-особистісного плану). Слід погодитися з Г. Зборовським і О. Шукліною, які зазначають, що ні реальна, ні заявлена освіта не виступають ресурсом інформаційного суспільства. Такою може бути лише потенційна освіта [10, с. 110]. На наш погляд, державна освітня політика має бути зосередженою саме на потенційній освіті, адже це вимога постіндустріального суспільства.

Наразі в Україні поступово змінюються функції держави в галузі університетської освіти. Відбулося подолання монополії держави на університетську освіту і перехід до суспільно-державної освітньої системи, в якій особа, суспільство і держава є рівноправними партнерами і яка покликана створювати сприятливі обставини для вільного, творчого розвитку особистості. Відмітимо, що багато країн здійснюють політику децентралізації управління, передають університетам більше прав і повноважень, що зумовлює формування акцентованого ринкового підходу до освіти в цілому. До того ж зростання конкуренції й відносне скорочення фінансування є для вищих навчальних закладів сильним мотивом для вияву активності в усіх сферах, у тому числі за межами національних кордонів.

Глобалізація ставить перед університетською освітою складний комплекс проблем, котрі важко піддаються вирішенню в межах національних політик. В Україні має активізуватися перехід до багаторівневої системи підготовки фахівців і системи неперервної освіти, яка відповідає вимогам ринкової економіки.

Серед першочергових завдань освітньої політики – підтримка підготовки фахівців у конкурентоспроможних навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. *Кольчугина М.* Международная интеграция в сфере высшего образования // Мировая экон. и междунар. отношения. – 2005. – № 11. – С. 55 – 64.

2. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А. С. Гальчинського. – К.: НІСД, 2003. – 328 с.
3. *Грудзинский А.О.* Университет как предпринимательская организация // Социс. – 2003. – № 4. – С. 113 – 119.
4. *Серкіс Ж.* Нові підходи до управління сучасною освітньою організацією // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 140 – 150.
5. *Корсак К.В.* Світова вища освіта. Порівняння й визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: Монографія. – К.: Вид-во МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
6. *Журавський В.С., Згуровський М.З.* Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2003. – 200 с.
7. *Герземани Олаф.* Ковбойский капитализм: Европейские мифы и американская реальность / Пер. с англ. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 270 с.
8. *Артемчук Г.І., Попович В.В., Січкаренко Г.Г.* Вища школа України: реальність і тенденції розвитку. – К.: Ленвіт, 2004. – 176 с.
9. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К. І. С, 2003. – 296 с.
10. *Зборовский Г.Е., Шуклина Е.А.* Образование как ресурс информационного общества // Социс. – 2005. – № 7. – С. 107 – 113.

***Khyzhnyak L.M.* The state educational policy: the search of optimal model in the globalized world.**

The article defines the peculiarities of the state educational policy in the conditions of globalization. The author proposes the criteria of the state educational policy's optimal model; the popularity of the higher education; the correctness of the educational possibilities' distribution in the society; the ability to compete in the educational foundations.

Key words: state educational policy, informative society, university education.

***Хижняк Л.М.* Государственная образовательная политика в условиях глобализации: поиски оптимальной модели.**

Раскрыты особенности государственной образовательной политики в условиях глобализации.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, информативное общество, университетское образование.